

SRPSKE SREDNJOVEKOVNE BOLNICE

Lazar STANOJEVIĆ

Srpske srednjovekovne bolnice podizane su po ugledu na vizantijske bolnice, uz manastire. Nažalost podaci o tim bolnicama su vrlo oskudni — mnogo oskudniji od podataka koji su ostali o vizantijskim bolnicama¹). Prema izvorima, smatra se da do Sv. Save nije bilo bolnica u srednjovekovnoj Srbiji, pa ni manastirskih. Zanimljivo je da prva srednjovekovna naša bolnica nije bila osnovana u Srbiji, nego u Sv. Gori, u manastiru Hilandaru²). Osnovao ju je Sv. Sava 1191. god. i propisao njenu organizaciju po ugledu na uređenje manastirskih bolnica u Vizantiji. Hilendarski tipik preveden je najvećim delom iz tipika čuvenog Evergetidskog manastira u Carigradu³). Nažalost originalni Hilendarski tipik nije sačuvan, ali postoje pet prepisa od kojih najstariji potiče iz XIII veka. U Hilendarskom tipiku koji iznosi 47 strana, samo je pola strane posvećeno uređenju bolnice (član 40).

On glasi: „Rekoh unapred nešto o našoj bolesnoj braći. Sve je ostavljeno igumanovoj volji što se tiče njihove brige. Zapovedamo da se za bolesne uredi ćelija, koja ima oblik bolnice i da se postave postelje bolesnim za ležanje i odmor, i da im se daje bolničar i da ih dvori u svemu. Ako li svojim gresima mnogi padnu u bolest, neka im se dadu i dva bolničara, kao i velika arula, tj. ognjište, ukupno od mjedi (mangal) i koji se prenosi, na kome će se za bolesnike voda zagrevati. (Za njih se treba brinuti ne jednostavno) nego po mogućnosti za jelo i piće i druge potrebe. A iguman svagda, ne retko, neka dolazi u bolnicu i neka svedušno nadgleda bratiju i neka svakom donosi sve što je potrebno. A bratija naša bolesna, neka se uzdajući u ovo, ne raspusti, tražeći nešto suvišno i što nisu nikada ni čuli, ni videli, ni okusili, no neka se uzdrže i budu skromni, zadovoljni samo sa onim čemu je vreme i što je moguće manastiru doneti (nabaviti) pa da im se donese. Ako im (bolesnicima) i služite radi zapovesti koju smo zapovedili, no ne zapovedamo da se naslađuju (mase). Mislimo da žive skromno kao što priliči monasima, da i oni prime od Boga nagradu trpljenja, koju će im isposredovati uzdržavanja od pohota i tuga i bolova“. Ovo je u stvari prevod iz Evergetidskog tipika.

Prema tipiku manastira Evergetida, brigu o bolesnicima vodi lekar, a prema Hilendarskom tipiku, to čini iguman, dakle svešteno ne medicinsko lice. Ovo je učinjeno svakako zbog toga što u to vreme u srednjovekovnoj Srbiji nije bilo stručno obrazovanih lekara koji bi mogli uspešno da vrše lekarski poziv u manastiru Hilandaru, a možda što je ovaj manastir bio manji (imao je svega 29 kaluđera u to vreme) i što se smatralo da za taj broj — jer su u manastirskoj bolnici lečeni samo kaluđeri — nije potreban lekar³).

U početku je bolnica u manastiru Hilandaru imala samo jednu odaju sa osam postelja a docnije, u doba Dušana, sastojala se od šest bolesničkih odaja i 12 postelja. Uz ovo, bolnici je pripadala i kuhinja i kapela. Još i danas ona se nalazi na

istom mestu na kome je bila i tada⁴). Godine 1340. Dušan je podigao novu bolnicu u Hilandaru „da služi kao utočište za bolesne“ i darovao joj 200 venecijanskih talira „da joj se dodeli potreban broj dušeka, klašnja, pokrivača, koliko ima u njoj postelja“. Knez Lazar je 1380. god. odredio da joj se daje stalno“ po 100 angija godišnje“ (Katić). Sreća je da su u manastiru Hilandaru sačuvani neki značajni medicinski spisi kao „Ijatrosofija o vsku vešti“ koji potiče iz XV ili XVI veka, Galenov spis „Poznanje bolesti po pipaniju žil“ iz XV ili XVI veka i Hilendarski medicinski spis br. 517“ koji potiče iz XV ili XVI veka i koji je Dj. Sp. Radojčić otkrio 1952. god. u biblioteci manastira Hilandara.

Između 1208—1216. god. Sv. Sava je propisao i tipik manastira Studenice kojim je propisana i organizacija manastirske bolnice, a koji je sličan Hilendarskom tipiku⁵). Smatra se da su prve srpske srednjovekovne bolnice bile podignute prvo u Studenici, pa zatim u Žiči⁶). O bolnici u ovom manastiru nemamo podataka.

V. Ćorović navodi da je bolnica u Studenici služila prvobitno za lečenje monaha i radnika u manastiru. Docije i izuzetno, u njoj su lečena i druga lica. I sam Sv. Sava je često u njoj vršio dužnost bolničara. Teodosije kaže da se Sv. Sava bio zatvorio sa jednim bolesnikom u jednu odaju bolnice u Žiči, i, kada je bolesnik ozdravio, poslao ga je kući i umesto da naplati „iscelitelne usluge“, Sv. Sava mu je još dao poklone. Ćorović smatra da je to prvi pomen honorara za lečenje u našoj sredini.

Bolnica u manastiru Dečane bila je uređena po ugledu na bolnicu Pantokratorovog manastira i smatrana je najznačajnijom od oko 40 bolnica koje su tada postojale u Carigradu.

Pantokratorov manastir i njegovu bolnicu podigao je 1136. god. vizantijski car Jovan II Komnen (1111—1143). U tipiku ovog manastira, detaljno je prikazano uređenje bolnice u njemu. Ona je imala 50 postelja u 5 odeljenja⁷) i to: prvo odeljenje je bilo za bolesnike koji su bolovali od rana i preloma (10 postelja); u drugom su ležali bolesnici od akutnih oboljenja, bolesti očiju i trbuha (8 postelja); u trećem su bili bolesnici od običnih bolesti (10 postelja); u četvrtom takođe (10 postelja), a poslednje odeljenje je bilo za ginekološke slučajeve (12 postelja). Na svakom odeljenju po jedna postelja bila je rezervisana za teškog bolesnika, a po šest probušenih postelja za teške i nepokretne bolesnike (za vršenje nužde). Na svakom odeljenju radila su po dva lekara, a na ginekološkom jedna lekarka i šest asistentkinja. Postojala je i ambulanta (poliklinička) za bolesnike koji su dolazili spolja na pregled u bolnicu u kojoj su radila dva lekara, dva hirurga i osam asistenata. U medicinski nejasnim i komplikovanim slučajevima, lekari su bili dužni da sazovu lekarski konzilijum⁸). Organizacijom službe u bolnici propisana su bila dežurstva, lekarske vizite, održavanje čistoće i higijene, kupanje bolesnika i drugo. Lekari nisu smeli napuštati bolnicu.

U bolnici Pantokratorovog manastira postojala je i medicinska škola u kojoj su profesori medicine poučavali decu lekara bolnice u lekarskoj veštini.

Zanimljivo je i značajno istaći da su, prema propisima, bolesnici dobivali tačno izračunatu količinu hrane koja je sadržavala 108 gr belančevina, 580 gr ugljenih hidrata i 48 gr masti (ukupno 3300 kalorija), dakle onu količinu koju su dobivali bolesnici u pariskim bolnicama dvadesetih godina ovog veka⁹).

U Pantokratorovom manastiru (tj. Svedržitelja), postojao je i azil za starce, sa 24 postelje, u koje su smeštani oduzeti i bogalji. Oni su dobivali samo vegetarijansku hranu (hleb, povrće i vino) tj. bez mesa, što je suprotno savremenom gledištu u medicini da stariji ljudi treba da se ishranjuju pretežno belančevinama

(životinjskim i biljnim) a što manje ugljenim hidratima i mastima. Uz to, uz manastir je postojala i duševna bolnica, tj. odeljenje za epileptičare⁸).

Posle propasti Vizantije i pada Carigrada (1453. god.), Pantokratorov manastir je pretvoren u džamiju (Zejrek-džamiju).

U spomen pobeđe Vizantinaca i Srba nad Persijancima u Anadoliji, kralj Milutin je podigao 1315. god. manastir Sv. Arhangela u Jerusalimu i pored njega bolnicu. Zna se da ju je 1349 god. obdario car Dušan. Katić smatra da su, po svojoj prilici, srpski medicinski spisi koji se danas nalaze u biblioteci Patrijaršije u Jerusalimu bili nekad svojina ove bolnice⁴). Manastir Sv. Arhangela u Jerusalimu bio je do druge polovine XVII veka u srpskim rukama, kada je postao svojina Jerusalimske patrijaršije.

Po mišljenju L. Mirkovića⁸), pravu bolnicu podigao je kralj Milutin kraj manastira Sv. Jovana Preteče, tj. Prodroma u Carigradu. U biografiji kralja Milutina, Danilo II⁹) (1324—1337) veli: „U samom gradu Carigradu, na mestu zvanom Prodrom, sazda . . . crkvu davanjem bezbrojnog zlata svoga i načini mnoge divne i prekrasne palate i postavi ksenodohije (stranoprijemnice), tj. bolnice i tu načini mnoštvo odora radi počivanja bolnima, meke postelje postavivši povrh njih. I tu, ako kakav bolesnik nema nikakve nade, zapovedi da svaki takav ide ka tako spremljenom odru. Mnoga izabrana sela takođe prikupivši od grčke oblasti, i tu priloži, od kojih će se danak davati ka tome mestu, i mnoge vešte lekare našavši, dade im mnogo zlata i što im je na potrebu, da neprestano nadziravaju bolesnike lečeći ih. Uz njih postavi dosta imenite svoje ljude, koji će posećivati bolne, čineći im sve korisno, da niko od bolesnih šta ne uznegoduje, no što god zatraži da mu se dade.“

Iz ovoga zanimljivog opisa se vidi da je kralj Milutin pored čuvenog manastira Prodroma podigao crkvu i mnoge zgrade i bolnice sa dosta postelja za bolesnike. Za obezbeđenje njihovog izdržavanja, kupio je u Vizantiji sela i odredio da se prihvodi od poreza tih sela daju za izdržavanje bolnice. Iz Danilovog kazivanja se takođe vidi da je u bolnici sakupio vešte lekare, dao im dobru platu i sve što je potrebno da budu stalno u njoj i leče bolesnike. Uz lekare bilo je i bolničara koji su se starali o nezi bolesnika.

Ono što je za istoriju naše zdravstvene kulture vrlo značajno, to je što je prema vizantijskim izvorima⁴), u XIV i XV veku u njoj postojala medicinska škola koju St. Stanojević smatra „nukleusom srpskog medicinskog fakulteta“ još u XIV veku.

U Milutinovoj bolnici pored manastira Prodroma u Carigradu, radili su i Srbi iz Srbije. U njoj su držani, uz predavanja iz drugih naučnih grana, i predavanja iz medicine i izvođene su i vežbe. Krajem XIV veka u njoj je predavao Jovan Argiropul (ostala je i slika koja ga prikazuje kako predaje sa katedre¹⁰). Kada je 1464/5. godine Muhamed II osvojio Carigrad, bolnicu Prodromovog manastira poklonio je jednoj srpskoj vlastelinki. U biblioteci manastira Sv. Prohora Pčinjskog, sačuvana su dva pergamentska lista iz XIV veka na kojima se nalaze uputstva za lekove i lečenje koja je preveo „Nikola vrač od latinske knjige na srpsku knjigu“¹¹). U Milutinovoj bolnici u Carigradu predavao je, u XIV veku, Jovan Hortasman. U njoj se nalazi i jedan stariji prepis Dioskoridovog zbornika iz 512. god. Godine 1406. prepovezao ga je srpski monah Natanailo koji je u bolnici radio kao bolničar, i ona se sada nalazi u Bečkoj dvorskoj biblioteci⁴).

Posle pobune protiv svoga oca kralja Milutina, Stefan Uroš III, za kaznu, bio oslepljen 1313. god. i sa porodicom prognan u Carigrad, gde bi smešten u Pantokratorov manastir. U njemu su Stefan i njegova porodica proveli sedam godina (1313—1320. god.). Živeći duže vreme u ovom manastiru, Stefan Uroš III je mogao

da upozna uređenje i rad u ovoj bolnici, te je, po povratku u Srbiju, u znak zahvalnosti osnovao u manastiru Dečanu bolnicu, po ugledu na bolnicu u Pantokratorovom manastiru u Carigradu (1330—1331. god.). O njoj Stefanov biograf Grigoriije Camblak veli⁴): „Stefan podiže manastir-bolnicu. Zato načini i drugi manastir, tri stadija daleko od velike obitelji, ćelije očišćene, dobro sastavljene, i ukrašen redovima odara (kreveta) i snabdeven svim drugim potrebama, radi takvog prebivanja. I tamo sabra, po celoj zemlji bratiju koji se nalaze (bolni) od sveštene bolesti, dovoljna množina po broju, one koji su imali izjedeno lice uzavrenjem krvi, pošto je meso otpalo, i pošto su se prsti otkinuli od samih okolnih kostiju, i razdelili od članovog sastava. One koji su se sasvim savili i nisu mogli ništa raditi, i one koji nisu mogli slobodno disati, radi ljutine koja je izlazila iznutra. Prizor beše vaistinu jadan i gledanje je izazvalo suze milostivim očima. Tamo ustroji da dobivaju odmor kakav hoće, dajući svakoga dana obilno što se našlo za njihovo umirenje. Priloži koprena tkanje radi mekoće, radi ležanja onih sveštenih tela i mirisna mira radi hlađenja ognja koji se diže. A postavi njima i strojitelja dvora (upravnika), blaga i dobra muža, zapovedivši da svima ovima ugađa i da im ublažava bolove, koji dolaze od bolesti. A sam tamo često dolazaše, jednom praveći se da je neki od vojnika, i ovima dovoljno dajući novaca, a drugi put i javno danju. Ovima klanjajući se, grlio je usrdno ona stradateljna tela, celujući ih sa suzama, govoreći k ovima reči utehe i hvaleći ih što se radi privremenog stradanja, koje brzo prolazi, udostojiše beskonačnog carstva. I ni Solomon se u svojoj slavi carstva svoga ne krasavaše (Mat., 6, 29, Luka, 12, 27), koliko on ovim sabiranjem stradalnika, i mnoge noći provodaše besedeći s njima, jer behu među njima muževi, koji su se udostojili nekim božanstvenim (darovima). Nije mi sada zgodno vreme da dalje pišem o ovome, za njih je potrebno drugo tačnije upražnjenje i raspoloženje“.

Iz Camblakovog opisa se vidi da je bolnica u Dečanu, kao i ona u Pantokratorovom manastiru, imala četiri odeljenja u kojima su lečeni „bolesnici koji boluju od svete bolesti“, dakle od epilepsije, verovatno i drugih nervnih oboljenja (nervno odeljenje), zatim oni kojima je lice bilo izjedeno i kojima su prsti otpadali od člana „među kojima su bili verovatno i bolesnici od lepree i od sifilisa (ukoliko je on tada postojao u Evropi) (hirurško odeljenje) oni koji su bili „savijeni pa usled toga nisu bili sposobni za rad (gerijatrsko odeljenje) i bolesnici koji su patili od plućne bolesti“ (interno odeljenje)⁴). Po Camblakovom kazivanju bolesničke odaje su bile snabdevene posteljama i svim drugim bolničkim priborom. *Katić* smatra da je upravnik bolnice moralo biti stručno lice, verovatno lekar, jer po Camblakovim rečima, on je bolesnicima „morao da ublažava bolove koji dolaze od bolesti upotrebom lekova i mirisnih mira“. Međutim, to ne mora biti tačno, jer je upravnik isto tako mogao biti monah (kao npr. u bolnici u Hilandaru gde je iguman bio i upravnik). Zgrada bolnice u manastiru Dečane srušena je 1746. god.

Godine 1343, car Dušan je podigao bolnicu u manastiru Sv. Arhangela kod Prizrena, posle ozdravljenja od neke teške bolesti¹²). Dušan je bolnici pridodao i imanje od koga je ona izdržavana. Nažalost, nema podataka o njenoj organizaciji i radu u njoj. Godine 1348. Dušan je proširio bolnicu u Hilandaru a docnije su je knez Lazar i Mara darivali.

Knez Lazar je podigao 1381. god. bolnicu u manastiru Ravanici za monahe, oslabele, tj. one koji su bolovali od neizlečivih bolesti.

Prema Konstantinu Filozofu despot Stevan Lazarević je početkom XV veka sazidao bolnicu u Beogradu, ali se o njoj ne zna ništa podrobnije.

Dok od bolnice u Dečanu nije ostalo ništa, u Hilandaru i danas postoje tri bolnička odeljenja¹): za bolesne jeromonahe i đakone (3 postelje); za monahe (6 postelja) i za radnike u manastiru i prolaznike (4 postelje). Prema Hilendarskom tipiku, manastir je imao igumana ekonomu, trpezara, ključara, hlebare, ribare i baštovana i bio je podeljen u dva odseka: stranoprijemnički (za prijem stranaca) i bolnički koji je imao jednog stalnog bolničara a u slučaju većeg broja oboljenja u bratstvu, postavljen je i drugi bolničar¹³). Nigde se ne pominje da li je postojao i lekar u manastirskoj bolnici.

*Mijušković i Kovjanić*¹⁴) smatraju da je prva bolnica, podignuta u Kotoru, bila ona koja je za siromahe postojala još u XII veku u benediktinskom manastiru Sv. Petra (dakle pre bolnice u Hilandaru i Studenici) a zatim bolnica koju je osnovala bratovština pri crkvi Sv. Križa 1372. god. Hospital Sv. Duha pominje se prvi put 1399. godine ali se ne zna kako je on bio uređen. Sličnih bolnica bilo je u Zadru u XI veku, kod Knina 1186, na Rabu 1312. i u Dubrovniku 1347. god.

Prema *Mijuškoviću i Kovjaniću*¹⁴) kotorske bolnice XIII i XV veka nisu bile ni izdaleka slične Milutinovoj bolnici u Carigradu ali su mogle ličiti na bolnicu podignutu kod manastira Dečana¹⁵).

O organizaciji i funkcionisanju srpskih srednjovekovnih bolnica, saznajemo iz tipika tj. ustrojstva bolnica u Hilandaru i Studenici. Mada je u njima broj odeljenja, broj postelja i njihov raspored, oprema, snabdevanje i finansiranje, bilo slično vizantijskim bolnicama toga vremena, ipak postoji bitna razlika u tome, što pored bolničara, u vizantijskim bolnicama su postojali i lekari, a u srpskim je kao upravnik bio iguman, dakle kaluđer, nestručno lice¹). Prema tome vrhovni nadzor nad ovim sanitarnim ustanovama, imalo je nestručno lice. Tako se i sa sigurnošću može tvrditi da su u bolnici u Hilandaru, u Studenici, Sv. Arhangela kod Prizrena, lečeni samo kaluđeri a ne i nesvetovna lica. Međutim izgleda da su u Milutinovoj bolnici kod manastira Prodrroma u Carigradu — prema Danilovom kazivanju — postojali i lekari i da je u njoj bio i „nukleus“ prvog našeg medicinskog fakulteta (*St. Stanojević*). Ali i tu se ne spominju imena Srba lekara a i u pitanju je bolnica koja se nije nalazila na teritoriji Srbije. S druge, pak, strane izgleda da su jedino u beogradskoj bolnici despota Stevana Lazarevića i u kotorskim bolnicama, lečeni i građani, tj. nesvetovna lica.

Nesumnjiva je zasluga *Konstantina Jurečeka*¹⁶) što je prvi počeo da se interesuje za naše srednjovekovne bolnice. Od tada je priličan broj naših istoričara i istoričara naše zdravstvene kulture izneo dragocene podatke o njima, iz kojih se vidi da su one bile na priličnoj stručnoj visini u poređenju sa sličnim vizantijskim ustanovama, pa i ustanovama te vrste u zapadnim delovima Evrope. Moraju se istaći i zasluge za to naših vladalaca Milutina, Stevana Dečanskog, Dušana, kneza Lazara i despota Stevana Lazarevića, a pre svega Sv. Save, osnivača naših najboljih bolnica toga doba, u Hilandaru i u Studenici. Treba istaći i činjenicu da se u našim srednjovekovnim bolnicama lečilo prema medicinskim priručnicima, prevedenim sa grčkog i latinskog, a za neke bolnice bili su prevedeni i spisi čuvenih antičkih lekara Hipokrata, Galena i Dioskorida (*Katić*).

U svakom slučaju mora se smatrati da su srpske srednjovekovne bolnice predstavljale početak naše zdravstvene i medicinske kulture, da su bile rasadnici prvih pokušaja medicinskog rada u našoj sredini, pre svega zdravstveni i kulturni centri koji su odigrali značajnu ulogu u higijenskom, medicinskom i kulturnom životu našeg naroda¹⁷).

¹⁾ L. Pavlović, Zbornik Pravoslavnog bogoslovskeg fakulteta, 1951, str. 555. — ²⁾ V. Čorović, Medicinski pregled, 1937, 7, 8, 9, 146. — ³⁾ V. Mihajlović, S. A., 1935, 7, 525. — ⁴⁾ R. Katić, Medicina kod Srba u Srednjem veku, SAN, odeljenje medicinskih nauka, knj. 12, Beograd, 1958, 164. — ⁵⁾ Ch. Diehl, La société byzantine à l'époque des Comnènes, Paris, 1929, 52. — ⁶⁾ L. Stanojević, Medicinski pregled, 1930, 4, 117. — ⁷⁾ E. Jeanselme, et L. Oeconomos, I Congrès International d'Histoire de la Médecine, Anvers, 1920, 5, 1. — ⁸⁾ L. Mirković, Miscellanea 1942, 5, 1. — ⁹⁾ Arhiepiskop Danilo, Danilov zbornik, str. 134. — ¹⁰⁾ St. Stanojević, Iz naše prošlosti I, Geca Kon A. D., Beograd, 1934, str. 118; Medicinski pregled, 1929, 2. — ¹¹⁾ Godišnjica XX, str. 100. — ¹²⁾ M. D. Grmek, Medicinska enciklopedija, Zagreb, 8, 204 i 205. — ¹³⁾ F. Granić, Bogoslovlje, 1935, 177. — ¹⁴⁾ S. Mijušković i R. Kovjančić, SANU, odeljenje medicinskih nauka, knj. 1, Beograd, 1964, str. 33. — ¹⁵⁾ R. Katić, Zbornik Instituta za medicinska istraživanja SAN, Beograd, 1959, 7, 47. — ¹⁶⁾ K. Jirečak, Glasnik Srpskog učenog društva, 1874, 40, 178. — ¹⁷⁾ R. Katić u. L. Stanojević, Aktuelle Probleme aus der Geschichte der Medizin, S. Karger, Basel—New York, 1966, str. 272. (Zbornik sa Kongresa Međunarodnog društva za istoriju medicine u Bazelu 1964. god.).

LES HOPITAUX SERBES DU MOYEN AGE

Lazar STANOJEVIĆ

Les hôpitaux serbes du Moyen Age étaient à l'exemple des hôpitaux bysantins, érigés dans les couvents même ou bien près de ceux-ci.

Le premier hôpital serbe médiéval fut créé par St. Sava, au monastère de Hilandar, sur le Mont Athos en 1191. Son organisation fut identique à celle de l'hôpital byzantin d'Evergitude à Constantinople. L'hôpital d'Hilandar avait 12 lits pour les malades, qui furent soignés par les moines. En 1340 l'empereur Dušan érigea un annexe à l'ancien hôpital. Entre 1208—1216 St. Sava préscrivit le Règlement du monastère de Studenica, qui fut le premier hôpital fondé sur le territoire serbe.

L'hôpital serbe du Moyen Age le plus remarquable fut érigé par le roi serbe Milutin, près du monastère de Prodrome à Constantinople, dans lequel furent réunis les médecins, les infirmiers et le personnel indispensable au bon fonctionnement de l'hôpital et à part cela, il y existait une Ecole de Médecine, qui fut, d'après St. Stanojević, „le nucleus de la Faculté serbe de médecine déjà au XIV siècle“. Le roi serbe Stevan Uroš III fonda à Dečane un bel hôpital à l'exemple de celui du monastère de Pantokrator à Constantinople. Le biographe du roi Stevan Uroš III, Gregoire Camblak, nous laissa la description détaillée de l'organisation de cet hôpital, qui avait 4 services: maladies nerveuses, pour maladies infectieuses, maladies chirurgicales et le service de médecine (surtout pour maladies pulmonaires). En 1343 l'empereur Dušan érigea un hôpital au couvent de St. Archange près de Prizren; le despot Stevan Lazarević fonda le premier hôpital à Belgrade au commencement du XV siècle. Le premier hôpital à Kotor fut fondé au XII siècle au couvent bénédictin de St Pierre, donc avant les hôpitaux d'Hilandar et de Studenica. En 1399 existait déjà, à Kotor, l'hôpital près de l'église de la Sainte Croix et en 1399 l'hôpital de St. Esprit. A Zadar existait déjà un hôpital au XI siècle; près de Knin en 1186, à Rab en 1312 et à Dubrovnik en 1347.

APOTEKARI I EPIDEMIJA KUGE U SREMU 1795/96. GODINE

Milan MIČIĆ

U sremskoj županiji A) harala je od jula 1795. do augusta 1796. godine epidemija kuge. Ona je prozvana još i „iriška kuga“ jer je počela i najžešće se bila rasplamsala u Irigu. Ovu epidemiju je detaljno opisao dr Schraud (Šraud), koji je po nalogu Namesništva u Budimu stručno rukovodio suzbijanjem te epidemije^{17,18}). Uglavnom, prema ovom opisu napisao je i dr Simonović svoju knjigu o ovoj epidemiji, pa iako obraća naročitu pažnju na zdravstvene, higijenske i ekonomske prilike u Sremu²¹), on ne spominje apotekare nego samo kaže da su u Županiji onda postojale po jedna apoteka u Vukovaru i u Rumi²²). U delima dr Schrauda je detaljno opisan tok epidemije, borba protiv nje, lečenje obolelih i iznete su detaljno mnoge istorije bolesti. Navode se imena lekara i hirurga koji su učestvovali u suzbijanju epidemije, ali imena apotekara se uopšte ne spominju. Neke dužnosti apotekara spominje Schraud samo u vezi sa okončanjem epidemije. U projektu za istrebljenje kuge u Irigu i Neradinu kaže da apotekar izvrši dezinfekciju crkava, većih zgrada i bolnica po metodi gospodina de Morveau (Morvo)²⁰). Iz ovog možemo da zaključimo da je bar jedan apotekar aktivno na zaraženom području učestvovao u borbi protiv epidemije. Schraud ne spominje da li su postojale privremene apoteke na zaraženom području. Onim dvema građanskim apotekama, koje su onda jedino postojale u Županiji, on pridaje veliku važnost. Odmah u početku epidemije u instrukcijama za borbu protiv kuge¹⁹) kaže da svaki lekar (misli na lekare raspoređene na tom terenu) treba svake nedelje da obide apoteku, od kojih jedna odavno postoji u Vukovaru, a druga je nedavno otvorena u Rumi i da u obema, a naročito u rumskoj B), vidi da li postoji dovoljno i prikladnog prostora za smeštaj i čuvanje lekova, da li ima dovoljno zaliha lekova prema instrukcijama datim apotekaru. Treba da kontroliše da li se lekovi, naročito oni za zaražena područja, izdaju bez oklevanja. O stanju apoteka treba svake nedelje da podnese izveštaj komesaru Komisije za borbu protiv kuge. Instrukcija o lekovima, a naročito izveštaji o stanju apoteka bili bi neobično zanimljivi ne samo u vezi s epidemijom kuge, nego i u vezi s opštim stanjem apoteka u Sremu. Nažalost do sada nije mogla biti pronađena ni instrukcija niti ijedan takav izveštaj o stanju apoteka.

Od novijih radova koji se bave istorijom apoteka u Sremu mr Popović²³) spominje da je sa Komisijom za borbu protiv kuge prispeo u Novi Sad i jedan apotekar, ali mu ne spominje ime niti išta o njegovom radu. Iz rada najstarije apoteke u Rumi²⁴) se vidi da je i rumski apotekar bio, makar pasivno, zahvaćen zbivanjima oko kuge.

Pokušali smo zato da na osnovu literature i arhivskog materijala pobliže obradimo učešće apotekara u suzbijanju te epidemije kuge i probleme oko snabdevanja lekovima. Iako se u Arhivu SRH u Zagrebu nalazi mnogo arhivskog materijala o